

Ik at een

TEKST MAUREEN HULSHOFF FOTOGRAFIE DOUWE FOKKEMA

manier om textiel

Een ceremoniële mannendoek, Hinggi, bestaat uit twee aan elkaar genaaide, identieke weefbanen met veel symmetrische figuren en herhalingen. Sumba Indonesië, 168 x 265 cm, voor 1934. © NMvW coll.nr TM 6207-171

In tegenstelling tot andere technieken, waarbij het patroon op een geweven stof wordt aangebracht, worden bij de ikat-techniek vóór het weven de draden op een zodanige manier geverfd, dat tijdens het weven het beoogde patroon verkregen wordt.

**bijzondere
te decoreren**

Het woord ikat is afkomstig uit het Indonesisch, waar *mengikat* binden betekent. Binden of afbinden is namelijk een belangrijk onderdeel van het proces om een ikat-doek te maken.

Voorafgaand aan het weven worden de draden in een bepaald patroon geverfd. Dat gebeurt door de draden op bepaalde plaatsen af te binden, waardoor de kleurstof tijdens het verven op die plaatsen niet aan de draden kan hechten. Het is als het ware een negatief kleurproces, een proces van uitsparing. Wil men bijvoorbeeld een wit patroon op een blauwe achtergrond, dan bindt men de ongekleurde, witte draad af op de plaats waar een wit figuur moet komen.

Worden alleen de scheringdraden geverfd, dan spreekt men van *schering-ikat*; een *inslag-ikat* is een weefsel waarbij de inslagdraad geverfd is en een *dubbele ikat* is een weefsel waarbij zowel bij de schering als bij de inslagdraden het patroon is aangebracht.

Het verven en het weven is een uiterst nauwkeurige bezigheid en vereist een groot vakmanschap.

In dit artikel zal alleen de techniek van een schering-ikat besproken worden.

Geschiedenis

De ikat-techniek wordt wereldwijd toegepast. In Guatamala heet de techniek *jaspe*, in Japan *kasuri*, in Thailand *matmee* of *mudmee*, en de Oeigoeren spreken van atlas. Waarschijnlijk is de techniek duizenden jaren geleden in China ontstaan. Het meest bekend zijn de ikat-doeken van de Indonesische Archipel. Ze zijn uiterst verfijnd en kennen een grote variatie in stijl. Op grond van de stijlkenmerken is vaak te herleiden waar de doek vandaan komt.

Religieuze betekenis

Volgens Mary Hunt Kahlenberg (in Ten Hoopen 2020) symboliseert een weefsel voor Indonesiërs de structuur van de kosmos, doordat het ontstaat uit het samengaan van de schering en inslag. De schering, gespannen in het weefgetouw, staat voor de voorbestemde, vaststaande

de elementen van het leven; de inslag, de heen en weer gaande draad, voor de variabele elementen.

Elk weefsel heeft daarom naast zijn materiële waarde ook zijn spirituele betekenis en met name bij een ikat-doek is de spirituele waarde dominant.

Zo worden in Oost-Sumba overleden leiders in een groot aantal ikat-doeken gewikkeld om de overgang van de ziel naar de geestenwereld te vergemakkelijken.

Ook aan de pigmenten, die bij het verven gebruikt worden, worden magische krachten toebedacht. Indigo heeft krachten die beschermen en die kwaad berokkenen. Als bij het bereiden en het gebruik van de verfstof afgeweken wordt van de traditioneel voorgeschreven regels, zal zich dat uiten door schade aan de gezondheid en ongelukken. Een goed bereide indigo biedt daarentegen bescherming tegen kwaad.

De draden

Om een scherp afgetekend patroon te krijgen, is een mooie, gelijkmatige draad nodig. Voor de introductie van het spinnenwiel werden de draden met behulp van een spintol gesponnen. Het is verbazingwekkend hoe gelijkmatig de draad is die ervaren spinsters konden maken. Tegenwoordig zijn bijna alle ikat-doeken gemaakt van machinaal gesponnen draden, maar een ikat geweven met een handgesponnen draad wordt zowel door de lokale bevolking als door verzamelaars gezien als de meest waardevolle.

Het patroon

Er is een grote verscheidenheid aan patronen, maar traditioneel staat voor elke regio het patroon vast: de motieven, het aantal en de ordening van de banen, en het aantal te gebruiken kleuren. Binnen dit stramien is er wel enige ruimte voor persoonlijke creativiteit.

Om het patroon op de draden aan te brengen worden de scheringdraden, dicht tegen elkaar aan, op het weefgetouw gespannen. Het patroon wordt met houtskool, krijt of met in kleurstof gedoopte stokjes aangebracht.

Vervolgens worden er van de draden,

Foto Douwe Folkema, 2009, Savu Indonesië

die op eenzelfde manier geverfd moeten worden, bundeltjes gemaakt. Omdat het patroon van een doek vaak zowel in de lengte als in de breedte gespiegeld is, kunnen de draden in de lengte dubbelgevouwen worden en zijn er telkens tenminste twee draden identiek. Naarmate er meer symmetrische figuren en herhalingen in het patroon voorkomen, worden de bundeltjes van de scheringdraden dikker.

Afbinden

Om op exact de goede plaats af te binden worden de draden van de bundels op een zogenaamd ikat-raam gespannen. De bundeltjes worden op die plaatsen afgebonden waar tijdens het eerste verfbad geen kleurstof mag komen. Traditioneel gebeurt dat met stroken van palmladen of met raffia. Op Borneo smeert men de stroken bovendien in met bijenwas om de ondoordringbaarheid te vergroten. Tegenwoordig worden ook plastic stroken gebruikt.

Als een kleurstof gebruikt wordt die niet direct op de draden hecht, moeten de draden voor het verfbad in een beitsmiddel gedrenkt worden. Daarna kunnen de bundels in het verfbad gelegd worden.

Herhaling

Na het verfbad worden de bundels gedroogd. Daarna worden de binddraden, die voor het volgende verfbad niet meer

De scheringdraden worden dubbelgevouwen en gebundeld op een ikat-raam gespannen. Daar waar geen verf mag komen worden de bundels afgebonden (in dit geval met rode plastic strips).

nodig zijn, weggesneden en wordt het proces van binden en verven herhaald. Het oppakken van de draden moet zeer zorgvuldig gebeuren, zodat het afbinden op precies de goede plaats gebeurt. De draden mogen onderling niet verschuiven.

Afhankelijk van het aantal kleuren dat men wil aanbrengen, wordt dit proces van bundels maken, opspannen, afbinden en verven een aantal malen herhaald. Het afbinden en verven vraagt verreweg de meeste tijd in het procedé om een ikat-weefsel te maken.

Nadat de binddraden voor de laatste keer verwijderd zijn, worden de draden op het weefgetouw gespannen en kan het weven beginnen.

De kwaliteit van een ikat-weefsel wordt o.a. afgelezen aan de 'helderheid' van het patroon. Naarmate de draden nauwkeuriger uitgelijnd zijn, is het patroon beter zichtbaar.

Kleurstoffen

Veel ikat-doeken zijn gekleurd met een of twee pigmenten: of alleen met indigo of met indigo en morinda. Samen met de ongeverfde delen van de draad geeft

dit een patroon in blauw en wit of van blauw, rood en wit.

Indigo wordt bereid uit de bladeren van *Indigofera tinctoria* of *I. suffruticosa*, morinda van de wortels van *Morinda citrifolia*.

Met de pigmenten indigo en morinda is een heel scala aan kleuren mogelijk: van licht- tot donkerblauw, van bleekrood, middel- tot donkerrood en door de kleuren over elkaar heen te verven kan bruin verkregen worden.

Volgens Ten Hoopen wordt bij de La-

maholot op Flores de donkerrode kleur geassocieerd met bloed en gezien als het 'levensbloed' van het weefsel.

Ouderdom

In sommige regio's (Bali, Timor en Palembang op Sumatra) wordt ook een geel pigment gebruikt.

Als grondstof gebruikt men daar meestal de wortelstok van kurkuma (*Curcuma longa* of *C. domestica*) voor, een ingrediënt dat ook veel in de Indonesische keuken gebruikt wordt. Het geeft een helder

Ikat omslagdoek (Hinggi) met afbeeldingen van paarden, symbolen van de bovenwereld.

Sumba Indonesië, 285 x 140 cm, 1900-1949.

© Rijksmuseum coll.nr. AK-MAK-1742-45

gele kleur, dat echter onder invloed van zonlicht afgebroken wordt. Bij doeken van 30 jaar of ouder zijn soms alleen nog sporen van het geel aanwezig. Dit duidt erop dat deze doeken afkomstig zijn van adellijke families, want het dragen van met geel geverfde ikat-doeken was in sommige regio's, waaronder Oost-Sum-

ba en Roti, alleen voorbehouden aan de notabelen.

Ook indigo breekt met de tijd af. Daarbij ontstaat *skatole* (3-methyldiole), een stof die ook in het spijsverteringskanaal ontstaat en die verantwoordelijk is voor de geur van faeces. Een dergelijke geur aan een ikat-doek geeft aan dat de doek minstens 40 jaar oud is.

Proces van jaren

Het maken van een ikat-doek is een tijdrovende bezigheid, die soms jaren in be-

Foto Douwe Fokkema, 2009, Savu Indonesië

Na een verfbad worden de bundels opgehangen om te drogen. De hier gefotografeerde bundels zijn al in meerdere verfbaden geweest: eerst een met indigo (blauw) en daarna, nadat een gedeelte van de afbindraden weggehaald is, in een verfbad met morinda (rood). Het blauw van het eerste verfbad is door het tweede verfbad heel donker geworden. Onder de binnraden zijn de draden nog wit.

slag neemt. Om te beginnen kan de tijd waarin een bundel draden in een verfbad moet liggen variëren van een dag tot enkele weken. Soms wordt een bepaald kleurbad enkele malen herhaald om een intensieve kleur te krijgen. Naarmate er meer kleuren gebruikt worden, moet het proces van afbinden, beitsen en verven vaker herhaald worden. Maar ook de beperkte beschikbaarheid van de grondstoffen voor de pigmenten kan ervoor zorgen dat het proces zich over verschillende jaren afspeelt. Zo zijn de wortels van de morinda beperkt verkrijgbaar. Voor een ikat-doek is al gauw 30 kg morinda-wortel nodig en de

oogst van zo'n hoeveelheid moet soms gespreid worden over twee of drie jaar. Gezien het hierboven beschreven procedé is het geen wonder dat een ikat-weefsel in de Indonesische Archipel een waardevol produkt is. Ikat-doeken werden gebruikt voor het uitwisselen van geschenken bij huwelijken en begrafenissen en als onderdeel van de ceremoniële kleding van de notabelen.

Met dank aan Douwe Fokkema voor het beschikbaar stellen van zijn foto's.

maarenhulshoff@gmail.com

Literatuur

- Burkunk, B. et al.** (1982). *Ikat in katoen, oude gebruiken – nieuwe ontwerpen*. Zutphen: Terra
- Lindenbergh, A.** (2015). Ikatweefsel – Een bijzonder klee! In: *Museum op Zicht* dec. 2015 p.8-9
- Newman, T.R.** (1977). *Contemporary Southeast Asian arts and crafts*. New York: Crown Publ. Inc.
- Wassing, R.** (1988). Weefsels van Sumba, een paspoort voor het hiernamaals. In: *Culturen*, 2e jaargang, nr. 3, p.12-15

Internet, geraadpleegd mei 2020

Hoopen, P. ten. (2020). *Ikat textiles of the Indonesian Archipelago*. <https://ikat.us/index.php>